

DALIA MARIJA STANČIENĖ

Vilniaus pedagoginis universitetas

JONAS SOLSBERIETIS APIE POLITINĘ FILOSOFIJĄ IR FILOSOFIJOS ISTORIJĄ

John of Salisbury on Philosophy
and History of Philosophy

SUMMARY

The article analyzes two treatises by John of Salisbury *Polycraticus* and *Metalogicus*, written in 1159 and dedicated to the archbishop Canterbury Thomas Becket. The first consists of eight books and treats ethical and political issues of public life. It is one of the first medieval treatises in which the problems of political philosophy are considered at length. Its eight book had become especially popular because of the concept of tyranny explicated there on three levels (private, public, ecclesiastic) and controversial treatment of tyrannicide.

The second treatise is an exposition of Aristotelian teaching on grammar and logic. It consists of four books. But the most interesting issue it treats is the problem of *universals*. Under the influence of Cicero, the author kept skeptical position and claimed that this problem is insoluble. His position demarcated the frameworks of epistemology of the time.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojami Jono Solsberiečio 1159 m. parašyti du traktatai: *Polycraticus* ir *Metalogicus*, kurie buvo dedikuoti Kenterberio arkivyskupui Tomui Beketui. Aštuonių knygų traktatas *Polycraticus* yra skirtas politinių bei etinių pažiūrų analizei viešajame gyvenime, o keturių knygų traktate *Metalogicus* išdėstoma aristotelinė logikos teorija. *Polycraticus* yra vienas iš pirmųjų viduramžių traktatų, plačiai ir išsamiai nušvietęs to laikotarpio politinės filosofijos problemas. *Polycraticus* ypač populiariu tapo dėl

RAKTAŽODŽIAI: Jonas Solsberietis, *Polycraticus*, *Metalogicus*, tironija, universalijos, politinė filosofija.

KEY WORDS: John of Salisbury, *Polycraticus*, *Metalogicus*, tyranny, universals, political philosophy.

aštuntoje knygoje išplėtos tironijos sampratos. Tironiją Solsberietis analizuoja privačių, politinių ir bažnytinių santykių kontekste. Apibūdinamas tironijos tipus, traktate jis atskleidė gan prieštarinę tironždystės (*tyrannicida*) koncepciją.

Traktate *Metalogicus* analizuojamos dvi *trivium* disciplinos: gramatika ir logika bei garsusis scholas-tų ginčas dėl *universalijų*. Paveiktas Cicerono Solsberietis laikėsi skeptinės pozicijos ir teigė, kad uni-versalijų problema yra neišsprendžiama. Jo skepticizmas yra paremtas Aristotelio kritinėmis ir empirinė-mis nuostatomis, kurios apibrėžė to laikotarpio gnoseologijos ribas.

ĮVADAS

Jonas Solsberietis (~1110–1120 – 1180)¹ gimė Anglijoje, Solsberio mieste. Išsilavinimą jis, kaip ir daugelis to meto gar-sių Anglijos teologų, įgijo Prancūzijoje. 1136 m. jis atvyko studijuoti pas P. Abe-larą, „visų dievinamą garsųjį moksliniką, kuris tada viešpatavo ant Šv. Geno-vaitės kalvos“², o vėliau pas magistrą Robertą iš Meleno. Nuo 1138 iki 1141 m. J. Solsberietis mokėsi Šartro mokykloje pas gramatiką Vilhelmą Konšietį. Šioje mokykloje jis nuodugniai susipažino su lotynų literatūra, kurioje išvelgė ne tik meninio žodžio galią, bet ir gilią filoso-finę mintį bei universaliąsias dorovines vertybes. Nuo 1141 iki 1148 m. J. Solsberietis tęsė studijas Paryžiuje. Čia jis klausė Gilberto Poriečio dialektikos ir teologijos paskaitų.

1148 m. J. Solsberietis dalyvavo po-piežiaus Eugenijaus III inicijuotame Bažnyčios sinode Reimse. Aprašydamas Reimso sinodo darbą traktate *Historia Pontificalis* jis pažymi, kad sinode buvo sprendžiamas Kenterberio arkivyskupijos privilegijų klausimas ir diskutuojama dėl teologų deklaruotų eretinių teiginių. 1150 m. Kenterberio arkivyskupo Teobaldo kvietimu J. Solsberietis atvyko į Kenterberio vyskupiją dirbti jo asmeni-niu sekretoriumi, be to, jis buvo paskir-

tas popiežiaus reikalų tvarkymo eksper-tu. Pastoracinės tarnybos vykdymui ar-kivyskupas Teobaldas buvo sutelkęs dvasininkų elitą, kuris padėjo jam vesti sumanią politiką ir meistriškai laviruoti tarp popiežiaus bei karaliaus šalinin-kų. Susibūrusių teologų siela tapo J. Solsberiečio mokslo draugas T. Beke-tas, kuris 1142 m. buvo pakviestas tvar-kyti arkivyskupo Teobaldo reikalų. Ten-ka pažymėti, jog tiek T. Beketas, tiek J. Solsberietis priklausė naujo tipo inte-ktualiems dvasininkams, kurie buvo priėmę celibatą ir pasirengę ištikimai tarnauti popiežiui bei karaliui. Paryžiuje J. Solberietis kartu su T. Beketu klausė paskaitas pas iškilus to laikotarpio teologus ir logikus – P. Abelarą, Alberiką iš Reimso, Robertą iš Meleno.

Tarpininkaujant T. Beketui, J. Solsbe-rietis buvo paskirtas karaliaus Henriko II kronikininku, o arkivyskupo Teobal-do pavedimu dažnai vykdė sudėtingus ir atsakingus bažnytinio gyvenimo rei-kalus. Dirbdamas karaliaus kronikinin-ku, jis artimai bendravo su Europos val-dovais, todėl gerai perprato rūmų ir dvarų papročius, išmanė aukštuomenės gyvenimo būdą ir valdymo ypatumus, buvo susipažinęs su politinėmis bei eti-nėmis to laikotarpio nuostatomis, kurios

atsispindi publikuotuose 1159 m. traktatuose *Polycraticus* ir *Metalogicus*.

Aštuonių knygų traktatas *Polycraticus* yra skirtas politinių bei etinių pažiūrų analizei viešajame gyvenime ir buvo paskelbtas prieš popiežiaus mirtį, o keturių knygų traktate *Metalogicus*, kuris dienos šviesą išvydo po popiežiaus mirties, išdėstoma aristotelinė logikos teorija. Abu traktatai buvo dedikuoti T. Beketui.

Po T. Beketo tragiškos mirties J. Solsberietis kurį laiką dirbo Kenterberio ar-

kivyskupijoje naujojo arkivyskupo Ričardo Doviečio sekretoriumi, o nuo 1174 m. ėjo Kenterberio arkivyskupijos Ekseterio katedros išdininko ir kanclerio pareigas. Prancūzijos karalius Liudvikas VII aukštai vertino J. Solsberiečio mokslinį darbą ir bažnytinę veiklą, todėl jis tarpininkavo J. Solsberietį 1176 m. paskiriant Šartro arkivyskupu. 1180 m. J. Solsberietis mirė. Šartro katedroje jam skirtas įrašas liudija, kad čia ilsisi *vir magnae religionis, totiusque scientiae radiis illustratus*.

POLITINĖ FILOSOFIJA

„*Polycraticus*, arba apie dviraiškių tauškalus ir filosofų tyrinėjimus“ yra vienas iš pirmųjų viduramžių traktatų, plačiai ir nuosekliai nušviečiantis politinės filosofijos problemas. Terminu *Polycraticus* J. Solsberietis apibūdina idealią politinę esybę, gebančią valdyti prigimtį ir vienyti dvasinį bei materialųjį valstybės gyvenimą. Vienas iš esminių *Polycraticus* veiklos uždavinių yra siejamas su tuo, kad piliečiai siektų galutinio tikslo, kurį jiems skyrė Dievas. Traktatas yra daugiaplanis, leidžiantis į politinę teoriją pažvelgti socioistorinių įvykių kontekste. Pasak George'o H. Sabine'o ir Thomaso L. Thorsono, *Polycraticus* „yra kompendiumas antikinės tradicijos, kurią XII a. perėmė [J. Solsberietis] iš Cicerono ir Senekos per Bažnyčios Tėvus ir romėnų teisininkus“³.

Traktato pagrindu J. Solsberietis pasirinko teokratinės valstybės idėją, kuri politinėje filosofijoje padėjo naujai interpretuoti ir atskleisti valstybės, valdžios ir valdymo dimensijas. Konstruodamas

valstybės valdymo, moralinio vertinimo, didaktinio poveikio paradigminį lauką, jis vadovavosi bibliiniu teocentrizmu ir prigimtinio įstatymo moraliniu principu, draudžiančiu daryti bloga. Remdamasis Platono samprata, kad „visoje valstybėje įvesti potvarkiai, kuriais nepaisoma bendrojo gėrio, nėra tikri įstatymai. Juk jų tikslas suteikti naudos tiems, kuriuos mes vadiname maištininkais, o ne piliečiais“⁴, J. Solsberietis teigė, kad krikščioniškosios valstybės valdovas, kaip ir dangiškasis Tėvas, skelbdamas įstatymus ir nurodymus, turi veikti bendrojo gėrio labui. Jo politinėje teorijoje akcentuojama, kad valdovo skelbiami įstatymai yra moralūs ir teisėti tik tuo atveju, jei jais siekiama bendrojo gėrio. Bendrasis gėris, kaip visuotinis gėris, vertybių hierarchijoje užima aukščiausią vietą, kadangi jis apsprendžia pilietinės veiklos nuostatas ir taisykles, kurios neprieštarauja Dievo sukurtos ir valdomos višatos prigimtiai. Esiniai su jiems skirtomis prigimtimis yra pavaldūs Kūrėjui,

t.y. dieviškajai išminčiai, arba, kitaip tariant, dieviškosios apvaizdos planui. Dieviškąją išmintį, kuri valdo visatą ir visas prigimtis, J. Solsberietis pagal krikščionišką mokymą tapatina su amžinuoju įstatymu. Vadinasi, amžinasis įstatymas yra visų rūšių įstatymų pagrindas ir modelis, kai tuo tarpu prigimtis yra amžinojo įstatymo atspaudas kūrinyje, kitaip dar vadinamas prigimtinio įstatymu. Prigimtinių įstatymų suvokti ir įvertinti jo galią geba tik protingos būtybės. J. Solsberietis, norėdamas išryškinti protingų būtybių galią dėl jų prote išpaustų amžinųjų tiesių ir parodyti, kad jų dėka žmogus pagal tam tikrą tvarką dalyvauja amžinajame įstatyme, rėmėsi Aurelijumi Augustinu. Šis, aiškindamas „amžinojo mums išpausto įstatymo prasmę, – teigė, kad – tai įstatymas, kuriuo teisingai pasiekama, kad visa būtų kuo tvarkingiausia“⁵. Komentuodamas protingų būtybių dalyvavimą Dievo esaties tvarkoje arba veikimą pagal prigimtinių įstatymų, J. Solsberietis pabrėžė, kad dalyvavimas yra grindžiamas dieviškojo intelekto ir Jo valios determinuotu pirmuoju principu, kuris reiškiasi kaip gėrio darymas ir blogio vengimas. Šis principas suteikia protui galią atpažinti gėrį ir blogį. Anot Fredericko Coplestono, tokia J. Solsberiečio pozicija valstybės valdymo teorijoje valdovui kelia reikalavimus gerbti prigimtinių moralinių įstatymų ir krikščionišką tikėjimą⁶.

Politinės teorijos koncepcijoje J. Solsberietis derino kanonų ir romėnų teises. Būdamas romėnų teisės šalininkas, jis pripažino pastarosios civilizacinę misiją Europoje⁷. Jis teigė, kad valdovui pri-

klauso įstatymų leidybos valdžia ir įstatymo pagrindas yra valdovo valios pareiškimas, tačiau prioritetą teikė amžinajam įstatymui. Pasak J. Solsberiečio, „tegul [valdovai] negalvoja, kad jų teisingumo (*justitia*) nuostatomis reikia teikti pirmenybę prieš teisingumą Dievo, kuris yra amžinas ir jo įstatymas yra lygybė (*aequitas*)“⁸. Tokia J. Solsberiečio pozicija buvo perimta iš antikinės tradicijos ir Bažnyčios Tėvų nuostatų, teigiančių, kad įstatymas ir valdymas yra grindžiami teisingumu. Teisingumą, pasak jo, geriausiai atspindi respublika, kaip valstybės valdymo forma, kadangi ji „ciceroniškai suprantama *res publica* kaip visuomenė, *vienijama bendro sutarimo dėl įstatymo ir teisų*“⁹. XII a. tiek politiniuose, tiek ir juridiniuose dalykuose bendras sutarimas darėsi vis aktualesnis ne tik politikams, bet ir eiliniams piliečiams, nes kylantys nesutarimai tarp popiežiaus ir karaliaus bei didėjantis Romos kurijos kišimasis į pasaulietinius valstybės reikalus transformavo popiežiaus valdžios, kaip monarchinio tipo bažnytinės veiklos institucijos, principus, keitė teisingumo ir įstatymo proporcijas.

Analizuodamas valstybės valdymo formas, J. Solsberietis rėmėsi Platonu. Šis valstybę lygino su žmogumi, kurio „sieloje surasime tas pačias [dorybių] rūšis, kaip ir valstybėje, todėl ją galėsime vadinti tais pačiais pavadinimais, kaip ir valstybę, nes jo sieloje randamos rūšys turi tuos pačius polinkius“¹⁰. Platonas buvo giliai įsitikinęs, kad prigimtiniai polinkiai determinuoja teisingumo arba neteisingumo kilmę valstybėje. Analogiškai samprotavo ir J. Solsberie-

tis. Jis politinėje filosofijoje pabandė nupešti valstybės paveikslą įvesdamas *politinio kūno* metaforą. Susiejęs Platono idealios valstybės modelį ir apaštalo Pauliaus Bažnyčios, kaip mistinio Kristaus kūno, definiciją, pateiktą *Palygini-me apie kūną ir jo narius* (1 Kor 11), jis valstybę traktuoja kaip gyvą organizmą, turintį galvą, kūną ir sielą. Visuomenės kaip kūno metaforiška interpretacija plataus atgarsio susilaukė Šartro mokykloje. Bernardas Šartrietis, Vilhelmas Konšietis, Gilbertas Porietis, Robertas iš Pulo politinėse studijose, remdamiesi Šventuoju Raštu ir neoplatoniškuoju visatos modeliu, vaizdžiai piešė valstybės kūną, kuri sudarė: galva – valdovas, širdis – taryba, rankos – kariai ir vietininkai provincijose, vidaus organai – išdininkas, kojos – žemdirbiai. J. Solsberietis, perėmęs tokį valstybės modelį, pripažino, jog pagal piliečių užimamą statusą visuomenėje egzistuoja įvairūs sluoksniai, todėl pirmą valdovo pareiga reikalauja šiems sluoksniams nustatyti teisingas prievoles ir priedermes. Kadangi žmogaus laimingas gyvenimas priklauso nuo viso kūno sveikatos ir jo dermės su siela, tai ir „respublikos kūno visuma klestės savo stipria sveikata ir igaus gražiausią, elegantiškiausią bei puošniausią sandaros pavidalą“¹¹ tik tuo atveju, kai visos kūno dalys bus teisingai prižiūrimos pagal prigimtinius polinkius ir valdomos pagal dieviškąją *aequitas* (lygybė). Terminą *aequitas* J. Solsberietis įvedė tam, kad galėtų palyginti Dievo ir valdovo įstatymą. Dievo įstatymas, kuris yra *aequitas*¹² (lygybė), besąlygiškai reiškia teisingumą, to-

dėl valdovo įstatymas turi neprieštarauti dieviškai teisei.

Analizuodamas įstatymo ir lygybės santykį, J. Solsberietis pabrėžė lygybės universalumą, kuri yra tarsi užkoduota įstatyme. Lygybė „yra dalykų suderinimas; ji viską sulygina apgalvotai (*ratione*) ir vienodos padėties dalykams reikalauja visais atžvilgiais vienodų teisių, kiekvienam teikia tai, kas jam priklauso. O įstatymas yra lygybės aiškintojas, kuriam paaiškėjo lygybės ir teisingumo valia“¹³. J. Solsberiečio politinės filosofijos koncepcijoje įstatymas tampa žmogiškųjų santykių matu, kadangi abipusiškai saisto valdovą ir valdinį. Lygybės ir pagarbos visiems J. Solsberietis ypač reikalauja iš valdovų ir kitų valstybės vyrų, kurių rankos mostas lemia žmonių, bendrijų ir valstybių likimus. Remdamasis antikos mąstytojų darbais ir ypač Aristotelio etika, valdovo dorovinėje charakteristikoje J. Solsberietis akcentuoja tokias savybes kaip moralinis ir socialinis teisingumas bei prierašumas. Teisingumas J. Solsberiečiui visų pirma yra dorybė, talpinanti savyje įstatymų laikymąsi arba jų nepaisymą. Valdovo teisingumas turi būti paremtas nuosaukumu ir atlaidumu. Valdymo nuosaukumą J. Solsberietis palygina su gydytojo taikomais vaistais žmogui, kai jis „stipresnius vaistus vartoja tada, kai nesitiki pagydyti silpnesniais“¹⁴, taip pat ir valdžia, „kai neįstengia sutvarkyti valdinių gyvenimo švelnia ranka, su tikru skausmu užpila ant žaizdų aštrių vaistų – bausmių – ir doru žiaurumu niokoja bloguosius, užtikrindama geriesiems ramybę“¹⁵. Atlaidumą J. Solsberietis greti-

na su švelnumu, kad valdovas savo pavaldinių gyvenimą padarytų „tarsi vienos nuotaikos namais, stengdamasis išsaugoti taiką ir iš nesutariančiųjų sukurti vieną tobulą harmoniją“¹⁶. Tuo tarpu valdovo prierašumą jis sieja su nuosaičia meile pavaldiniams, kai valdovas „meilės rankomis apglobia valdinius lyg brolius <...>, mat brolius taip myli, kad taiso jų klaidas lyg gydytojas, atpažįsta juose kūną ir kraują, priverčia juos paklusti dvasios valdžiai“¹⁷. Teisingumo ir prierašumo būtinumą J. Solsberietis grindžia tuo, „kad, jei kas, jų neturėdamas, ne tik užims sostą, bet ir eis šiaip kokias pareigas, tik tuščiai pats apsijuoks ir užsitrauks kitų pašaipą, panieką bei neapykantą“¹⁸. Dorybingas valdovas yra „visuomeninės naudos rūpintojas ir teisingumo tarnas, jis atlieka visuomeninį vaidmenį, baudžia už visas neteisybes, skriaudas ir visus nusikaltimus, laikydamasis lygybės“¹⁹, be to, jis turi būti išsilavinęs, kad galėtų laiku atskirti tiesą nuo melo, garbingumą nuo prisitaikėliškumo.

Galima teigti, kad J. Solsberiečio politinėje teorijoje valdovo paveikslas atskleidžia jo požiūrį į aukščiausios politinės valdžios kilmę, jos rūšis ir paskirtį. Valdžia, pasak J. Solsberiečio, gali būti teisėta arba užgropta. Teisėtą valdžią J. Solsberietis, remdamasis *dviejų kalavijų* teorija, apibūdina kaip valdymą, kurio procese valdovas naudojasi Bažnyčios autoritetu, pripažįstančiu Dievo įstatymų, laisvės idealų ir teisingumo laikymąsi. Prigimtinė dvasinės valdžios viršenybė, pasak J. Solsberiečio, reiškia tai, kad *abu kalavijai* teisėtai priklauso

Bažnyčiai, todėl tik Bažnyčia suteikia karaliui galią valdyti. Tai teokratinės valstybės modelis.

Polycraticus tapo populiariu dėl aštuntojoje knygoje išplėtos tironijos sampratos. Jeigu antikos bei ankstyvųjų viduramžių mąstytojai tironiją apibūdino blogio ir destruktijos terminais, tai J. Solsberietis ją siejo su subjektyviomis asmens savybėmis. Tironu tampa kiekvienas išpuikęs ir savimyla, kuris siekia egoistinių tikslų pažeisdamas kitų teises. J. Solsberiečio pastebėjimu, tironais gali būti „ne tik valdovai, bet tironais yra visi tie, kurie piktnaudžiauja pajungdami sau iš viršaus jiems duotą valdžią“²⁰. Remdamasis prielaida, kad beveik nėra tokio žmogaus, kuris neišvengia gundymo pasinaudoti nors ir nedidele valdžia asmeninės gerovės labui, J. Solsberietis teigė, kad tironija gali egzistuoti ne tik privačių, politinių, bet ir bažnytinių santykių lygmenyje, todėl jis išskiria tris tironijos rūšis.

Privatus tironas gali atsirasti paprasčiausioje, aristokratiškoje arba karališkoje šeimoje. Privačiai tironijai yra būdinga tai, kad asmuo, turėdamas savo rankose valdžią ir galią, apriboja kitų asmenų teisėtą laisvę. Neleisti išgalėti privačiam tironui yra karaliaus pareiga, nes jis turi priversti žmones laikytis įstatymų ir ginti visus bendruomenės sluoksnius.

Politinė tironija įsitvirtina tada, kai karaliaus valdžia patenka į ambicingo valdovo rankas. Ji ardo viso politinio organizmo gerovę, todėl tokią valdžią, pasak J. Solsberiečio, reikia kritikuoti ir taisyti. Valdovas tironas nėra legitimus valdovas, bet veidmainis (*hypocrite*) ir

grobikas (*usurpator*), kuris pasisavina Dievo duotą valdžią ir, norėdamas patenkinti savo užgaidas, priverčia žmones kęsti sunkius išbandymus. Pasinaudojęs antikos mąstytojų išvalga apie valdovų tironų neišprusimą ir kvailumą, J. Solsberietis atskleidė valdovo tirono portretą bei apibūdino jo vidinio pasaulio charakteristiką, išryškindamas tokias ydas kaip savimeilė, tuščiagarbiškumas, puikybė, godumas, akiplėšiškumas ir kt. Remdamasis Ciceronu, Seneka, Aureliumi Augustinu bei amžininkų Roberto iš Pulo, Bernardo Klerviečio, P. Abelaro darbais, J. Solsberietis išryškino tironiško valdymo modelį, kuris pagrįstas smurtu ir jėga. Toks valdymo stilius sukelia piliečių pasipriešinimą, kuris gali baigtis valdovo tirono nužudymu.

Bažnytinė tironija atsiranda tada, kai dvasininkas pradeda elgtis taip, tarsi jis būtų politinės valdžios atstovas. Toks tironas, piktnaudžiaudamas savo valdžia, ambicingai siekia postų bei turtų ir prideramai neatlieka pastoracinių pareigų.

Traktate J. Solsberietis neatskleidžia, kaip už tokius poelgius turėtų būti baudžiamas bažnytinis tironas, todėl jis palieka tuos dalykus spręsti popiežiaus jurisdikcijai.

Apibūdindamas tironijos tipus, J. Solsberietis atskleidė gan prieštarinę tironų žudystės (*tyrannicida*) koncepciją. Jeigu tironas kėsinasi į Bažnyčios teises (traktate iliustruojama karaliaus Henriko II pavyzdžiu), tai tokį valdovą, suvienijus Bažnyčios ir bendruomenės pastangas, būtina pašalinti. Kai tirono valdžia apsiriboja tik socialiniais-politiniais dalykais, tai J. Solsberietis tironą tarsi pateisina, nes valdovui valdžia duota Dievo, todėl pavaldiniams, kaip *politiniam organizmui*, lieka tik atgailauti ir susitaikyti su tokiu valdovu.

Vertinant J. Solsberiečio politinę filosofiją tenka pripažinti, jog *Polycraticus* turėjo įtakos vėlesnių laikų mąstytojams, visų pirma Tomui Akviniečiui, kuris taip pat kritikavo tironiją, tačiau pasisakė prieš tironų žudystę.

FILOSOFIJOS ISTORIJA

XII a. teologai ir filosofai, tarp jų ir Šartro mokyklos mokslininkai, aktyviai dalyvavo garsioje *universalijų* diskusijoje apie visuotinių sąvokų egzistavimą tikrovėje arba prote. Šios problemos sudėtingumas ir painumas atrodė begalinis, todėl išliepsnodavo ginčai, kurių metu „priešingas puses kartais tekdavo atskirti pertvara. Atmetus tuščius, formalius scholastų ginčus smulkiais ir nereikšmingais klausimais, pasirodo, kad ginčas dėl universalijų – tai ginčas dėl

labai svarbios problemos – dėl mąstymo santykio su būtimi: ar universalijos pirminės daiktų atžvilgiu, ar daiktai pirminiai universalijų atžvilgiu“²¹. Vieni jų teigė, kad universalijos egzistuoja jutiškai pažįstamuose pavieniuose daiktuose, kiti pripažino, kad visuotinybė tik mąstyme įgyja universalybės formą, dar kiti universalijas grindė *balsų teorija* (*sententia vocum*), o kai kurie universalijas tapatino su sąvokomis. Tenka pastebėti, jog Šartro mokyklos mokslininkai

universalijų problemos sprendimo ieškojo remdamiesi Platono metafizika ir Aristotelio logika.

J. Solsberietis aktyviai dalyvavo šioje diskusijoje. Paveiktas Cicerono jis kai kuriais klausimais laikėsi skeptinės pozicijos ir manė, kad daugelis tokių filosofijos ir teologijos problemų kaip būties, substancijos ir sielos kilmė, valios laisvė, materija, judėjimas, Įsikūnijimas, Atpirkimas, Švenčiausioji Trejybė ir kt., yra neišsprendžiamos. Ginčas apie universalijų egzistavimą J. Solsberiečiui taip pat buvo neišsprendžiama problema. J. Solsberiečio skepticizmas, paremtas Aristotelio kritinėmis ir empirinėmis nuostatomis, apibrėžė to laikotarpio gnoseologijos ribas.

Spręsdamas universalijų problemą J. Solsberietis siekė atsakyti į klausimą, ar egzistuoja universalijos ir, jeigu jos egzistuoja, tai koku būdu, kadangi „kompromiso paieškos polemikoje dėl universalijų tapo *vyraujančia XII amžiaus tendencija*“²². Universalijas jis tyrė remdamasis penkių sąvokų apibrėžimais, pateiktais Porfirijo *Įvade*, ir išsakė gan kritišką požiūrį į scholastų polemiką traktate *Metalogicus*. Traktato pavadinimas, išvertus jį iš graikų kalbos, reiškia *Apie logiką* arba *Apie loginį tyrimą*. Traktate plačiai analizuojamos dvi *trivium* disciplinos, t.y. gramatika ir logika. Plėtodamas Aristotelio teoriją, J. Solsberietis teigė, kad pažinimo kilmė yra empirinė, todėl mokslo principai formuluojami remiantis stebėjimu. Būdas, kuriuo grindžiami mokslo principai, siejamas su mąstymo operacijomis – abstrakcija ir indukcija. Logikos discipliną J. Solsberie-

tis prilygina *samprotavimų menui (ars disserendi)*, nes ji „užsiima aiškinimu, kuriuo sutvirtinama viso mąstymo veikla“²³. Jis teigė, kad protas be logikos negalėtų atskirti teisingos nuomonės nuo klaidingos, nes logika „nurodo priemonės skaidyti, apibrėžti ir paneigti“²⁴ bei padeda pasiekti filosofinę išmintį. Tikrojo žinojimo šaltiniais J. Solsberietis laikė jusles, protą ir tikėjimą. *Metalogicus* yra savita Aristotelio filosofijos ir logikos interpretacija, kurioje, pasak J. Žilionio, „analizuojami logikos ir gnoseologijos teorijos pagrindiniai postulatai, kuriais siekta Aristotelio filosofiją pritaikyti teologijos reikmėms, kartu išlaikant jos autonomiškumą“²⁵. Tikrasis filosofas, pasak J. Solsberiečio, yra tas, kuris myli Dievą, nes *Dievas yra tikroji Tiesa*²⁶. Vadinasi, filosofinis mąstymas turi būti derinamas su krikščionišku mokymu ir dvasiniu asmens tobulėjimu, „kadangi visų įrodinėjimų viršūnė yra išmintis, o jos vaisių sudaro meilė gėriui ir dorybių gerbimas, tai protas būtinai turi stengtis ją įgyti“²⁷.

Viduramžiais scholastinės logikos pirmoji dalis buvo priskiriama dialektikai, nes joje buvo analizuojamos ne filosofinės, bet loginės sekos problemos²⁸. Logika dažnai buvo traktuojama kaip dialektika, o logikai vadinami dialektikais. Dialektika atspindėjo pasaulietinę filosofiją, kurioje gnoseologinės problemos buvo sprendžiamos loginiu, bet ne apreiškimo aspektu. J. Solsberietis dialektinį metodą taikė tirdamas skirtybę, tapatybę, vienovę ir abstrakcijas, kaip bendrybės išraiškos schemas arba universalijų apibūdinimo priemones.

Traktate J. Solsberietis rašo, kad po dvylikos studijų metų jam kilo mintis aplankyti senus draugus iš Šv. Genovaitės mokyklos ir su jais aptarti bei įvertinti tas dialektikos problemas, kurios anksčiau jiems atrodė neaiškios. Tačiau ilgai lauktas susitikimas jį nuliūdino, nes Šv. Genovaitės mokykla per dvylika metų beveik nepasikeitė nei savo dėstomų kursų tematika, nei jo perteikimo būdais. Šv. Genovaitės mokyklos sąstingis paskatino J. Solsberietį pripažinti, jog dialektika gali palengvinti suprasti kitus mokslus, tačiau „pasilikusi vienuoje su savimi ji tampa bejėgė ir bevaisė, todėl, jeigu reikia praturtinti sielą, kad derėtų filosofijos vaisiai, ji turi užgimti iš šalies“²⁹. Šiuo teiginiu jis kritikavo scholastus, kuriems dialektika buvo savęs pačios tikslas. J. Solsberietis, spręsdamas sudėtingas problemas, naudojosi nešališku prieštaringų nuomonių tyrimo metodu. Šis metodas reikalavo vadovautis empirine tikrovės medžiaga ir racionaliu protu, o ne dogmatiniais teiginiais.

Tenka pažymėti, jog J. Solsberietis ginčė dėl universalijų suvokė, kad neįmanoma suderinti Platono ir Aristotelio skirtingų teorijų apie formas. Platonas tvirtino, kad formos egzistuoja savarankiškai, o Aristotelis teigė, jog formos yra tapačios realiems objektams. J. Solsberietis nepritarė savo mokytojui P. Abelaru, kuris bandė susieti Platono ir Aristotelio teorijas. Be to, jis nesutiko su P. Abelaru, o taip pat ir Roscelino idėja, kad universalijos yra žodžių charakteristikos: Roscelinas universaliją tapatino su fiziniu žodžio garsu (žodis kaip daiktas), o P. Abelaru universalija

yra adekvati žodžio reikšmei. Vis dėlto J. Solsberietis žavėjosi P. Abelaru, kuris deklaravo, jog universalijų klausimą derėtų spręsti remiantis *trivium* programa ir formas galima suvokti ne atskyrus jas nuo daiktų, bet jutimiškai juos pažįstant.

J. Solsberiečio universalijų koncepcijos ištakos siejamos su Porfirijo *Įvadu į Aristotelio Kategorijas*. Šį kūrinį išvertė ir komentarus jam parašė Severinas Boethijus. Apmąstyti universalijas J. Solsberietį paskatino Aristotelio teiginys, kuriuo jis ir pradeda traktato *Metalogicus* antrosios knygos XX skyrių, jog „giminės ir rūšys neegzistuoja, kad jos tik suvokiamos protu“³⁰. Šio skyriaus pradžioje universalijos aptariamos bendrais bruožais. Pasak J. Solsberiečio, jeigu sutiktume su Aristotelio mintimi, kad giminės neturi realaus egzistavimo, tai tektų pripažinti, jog žinojimas kaip toks yra neįmanomas. Vadinasi, negalima apibūdinti, kas yra substancija, kiekybė, kokybė ir priešžastis³¹, be to, negalima atskleisti kokybės ir kiekybės to, kas neegzistuoja, nes, priėmus tokį teiginį, kad gyvūnas kaip rūšis neegzistuoja, mes negalime patikimai kalbėti nei apie jo protingumą, nei apie jo mirtingumą, kaip apie būtinas bet kokio gyvūno savybes. Tokiu atveju, teigia J. Solsberietis, kyla pasirinkimas: arba priimti bendrybių realumą garsuose (*vocibus*), kalboje (*sermonibus*), juntamuose daiktuose (*sensibilibus rebus*), idėjose (*ideis*), gamtos formose (*formae naturae*), junginiuose (*collectionibus*), arba sutikti su Aristeliu ir paneigti panašaus pobūdžio teiginius. Atrasti, kokiais būdais universalijos egzistuoja daiktuose, yra begalinis ir ne visiškai vaisingas proce-

sas, todėl, pasak J. Solsberiečio, reikėtų sutikti su Aristotelio mokymu ir ieškoti atsakymo, kaip universalijos atsispindi žmogaus intelekto.

Remdamasis Aristotelio abstrahavimo teorija, traktate jis analizavo, kaip formuojasi vaizdiniai apie daiktuose esančias bendrybes. J. Solsberietis pastebi, kad „protas kartais paprastai kontempliuoja daiktą, kaip, pavyzdžiui, yra kontempliuojamas žmogus arba akmuo apskritai (tai paprastas suvokimas), o kartais jis palaipsniui gilinasi, kai, pavyzdžiui, suvokiama, jog žmogus yra baltas arba žirgas bėga. Pastarasis suvokimas vadinamas sudėtinguoju“³². Kaip ir P. Abelaras, jis tikrovės sampratą grindė paprastu ir sudėtinu suvokimu bei teigė, jog „kiekvienas suvokimas reiškiasi tam tikru abstrakcijos lygiu, tačiau pirmiausia jis paremtas pojūčiu, leidžiančiu prisiliesti prie konkrečios daikto ar reiškinių realybės“³³. Tokiu teiginiu J. Solsberietis siekė patvirtinti, kad protas jutiminio patyrimo ir abstrakcinio veiksmo dėka sugeba daiktų prigimtį tirti taip, kad „išskaidytų, kas sujungta, ir sujungtų, kas išskaidyta“³⁴. Vadinasi, protas gali atskirti formą nuo materijos, nors realioje tikrovėje to nėra, kadangi „abstrahuodamas jis yra tarsi tam tikra visų menų dirbtuvė (*oficina*)“³⁵, ir kartais dėl tam tikrų priežasčių gali mąstyti apie nežinomą junginį kaip, pvz., kentauras, ir „nusakyti tai, kas nėra nei suprantama, nei nusakoma“³⁶. Tenka pastebėti, kad plėtodamas abstrahavimo koncepciją, J. Solsberietis analizavo proto gebėjimą nusakyti nesuprantamus ir neaiškius dalykus. Tam jis taikė Aristotelio giminės – rūšies teoriją pabrėžda-

mas, kad jeigu „kas jų ieškotų daiktų prigimtyje, nutolusioje nuo jutimiško suvokimo, nieko nepasieks ir veltui vargs, nes gamta nieko panašaus nėra sukūrusi. O protas tai suvokia, analizuodamas esminę skirtingų objektų panašumą, ir tuo užbaigia, kaip sako Boecijus, bendrąjį suvokimą“³⁷. Giminės ir rūšys, pasak jo, yra ne prigimtini ar veiksmis nutolę nuo individualių daiktų, bet „tam tikru panašumo pagrindu susiformavę gamtos ir tikrovės daiktų vaizdiniai, atsirandantys mūsų sąmonėje tarsi iš prigimties švariame sielos veidrodyje“³⁸. Vaizdiniai kyla mintyse, o jų definicijas siela, paskatinta skvarbaus stebėjimo, atranda savyje, kadangi joje, J. Solsberiečio teigimu, yra apibrėžiamųjų dalykų modeliai, kurių pavyzdžiai randami tikrovėje. Traktato autorius pastebi, kad protas, abstrahuodamas vaizdinius, neretai klysta, o kartais ir sąmoningai konstruoja neįtikėtinius objektus. Šiuos vaizdinius protas gali laisvai jungti su skirtingomis objektų rūšimis, pavyzdžiui, kaip žmogus ir žvėris arba žvėris ir žvėris. Vaizdinių formavimasis ir jų jungimas žmogaus sąmonėje vyksta pagal tam tikrus dėsningumus, kuriuos, pasak J. Solsberiečio, galima palyginti su gramatikos mokslo bendra taisykle, kai „*Vardažodžiai, kurie baigiasi tokiomis ar tokiomis galūnėmis, yra moteriškos arba bendrosios giminės*. Vadinasi, čia nurodoma bendra taisyklė, kuri yra visų kaitomų žodžių modelis, o modeliai yra akivaizdūs visuose žodžiuose su tokiomis galūnėmis“³⁹, kurie gali priklausyti vienai ar kitai giminei. Kadangi šiuos modelius galima kontempliuoti, tai J. Solsberietis, remdamasis Aristote-

liu, teigia, kad jie intelektualėje egzistuoja kaip *daiktų šešėliai ir atvaizdai*, kuriuos galima suvokti kaip universalijas. Vadinasi, pasak J. Solsberiečio, universalijos tikrovėje neegzistuoja, kadangi „jos su-

vokiamos kaip vaizdiniai ir savavališkai nurodymui sukurti ir duoti pavadinimai“⁴⁰, todėl jis universalijas metaforiškai palygina su *cikadų svirpimu* (*cicadationes*).

UŽSKLANDA

J. Solsberiečio kūrybinis palikimas atskleidžia jo enciklopedinį išsilavinimą, pažiūrų universalumą, kuris perteikia XII a. brandintas socialines-politines peripetijas, filosofines, etines bei teologines idėjas, meilę antikinės kultūros paveldui ir didelį dėmesį žmogaus emociniam pasauliui. Jo traktatą *Polycraticus* galime apibūdinti kaip vieną iš pirmųjų viduramžių kūrinių, kuriame išsamiai nušviestas to laikotarpio filosofijos proble-

mos ir išplėtotą politinės tironijos koncepcija. Ne mažesnio susidomėjimo susilaukė ir jo traktatas *Metalogicus*. Šiame traktate autorius, remdamasis antikos mąstytojų darbais, aptaria gramatikos ir logikos disciplinas ir išsako originalų požiūrį į tuo metu vykusį garsųjį scholastų ginčą dėl *universalijų*. Traktatuose naujai apmąstomas ir įvertinamas žmogaus būties ir egzistencijos trapumas bei karališkos politikos ir valstybės valdymo modelis.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ *Histoire de la philosophie*, I vol. 2, sous la direction de Brice Parain. – Paris: Gallimard, 1969, p. 1329.
- ² Joannis Saresberiensis. *Metalogicus*. Lib. II., cap. X. // *Patrologiae cursus completus: Series latina*, t. 199, ed. J.-P. Migne, 1900, Paris, p. 867.
- ³ George H. Sabine ir Thomas L. Thorson. *Politiinių teorijų istorija*. – Vilnius: Pradai, 1995, p. 273.
- ⁴ Plato. *Laws* (IV, 715 b). // Plato. *Collected Dialogues*. Ed. Edith Hamilton end Huntington Cairns. – New Jersey: Princeton University Press, 1989, p. 1306.
- ⁵ Aurelijus Augustinas. *Dialogai. Apie laisvąjį sprendimą*. Iš lotynų k. vertė Ona Daukšienė. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001, p. 53.
- ⁶ Žr.: Frederick Copleston SJ. *A History of Philosophy*. Vol. II, *Mediaeval Philosophy*, part II, *Albert the Great to Duns Scotus*. – New York: The Newman Press, 1950, p. 195.
- ⁷ Žr. ten pat.
- ⁸ Jonas Solsberietis. *Polikratika*. Iš lotynų k. vertė Leonas Valkūnas. // *Filosofijos istorijos chres-*

tomatija, Viduramžiai, sud. Bronius Genzelis. – Vilnius: Mintis, 1980, p. 378.

- ⁹ George H. Sabine ir Thomas L. Thorson. *Politiinių teorijų istorija*. – Vilnius: Pradai, 1995, p. 273. .
- ¹⁰ Žr.: Platonas. *Valstybė*. [IVkn.] Iš graikų k. vertė Jonas Dumčius. – Vilnius: Pradai, 2000, p. 159–160.
- ¹¹ Joannis Saresberiensis. *Polycraticus sive de nugis curialium et vestigiū philosophorum*. [Lib. 1., cap. IV.] // *Patrologiae cursus completus: Series latina*, t. 199, ed. J.-P. Migne, 1900, Paris, p. 398.
- ¹² Jonas Solsberietis. *Polikratika*, p. 378.
- ¹³ Ten pat, p. 379.
- ¹⁴ Ten pat, p. 380.
- ¹⁵ Ten pat.
- ¹⁶ Ten pat, p. 382.
- ¹⁷ Ten pat, p. 380.
- ¹⁸ Ten pat, p. 382.
- ¹⁹ Ten pat, p. 379.
- ²⁰ Joannis Saresberiensis. *Polycraticus sive de nugis curialium et vestigiū philosophorum*. [Lib. 8., cap. XVIII.], p. 786

- ²¹ Romanas Plečkaitis. *Logikos pagrindai*. – Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 405.
- ²² Władysław Tatarkiewicz. *Filosofijos istorija*. T. 1. – Vilnius: Alma litera, 2001, p. 269.
- ²³ Jonas Solsberietis. *Metalogika*. [2 kn., I sk.] // *Filosofijos istorijos chrestomatija*, Viduramžiai, sud. Bronius Genzelis. – Vilnius: Mintis, 1980, p. 383.
- ²⁴ Ten pat.
- ²⁵ Juozas Žilionis. *Humanizmo atspindžiai Šartro mokykloje*. // *Logos* Nr. 48, 2006, p. 109
- ²⁶ Žr.: Joannis Saresberiensis. *Metalogicus*. [Prologus] // *Patrologiae cursus completus: Series latina*, t. 199, Ed. J.-P. Migne, 1900, Paris, p. 826.
- ²⁷ Jonas Solsberietis. *Metalogika*. [2 kn., I sk.], p. 383.
- ²⁸ Žr.: Romanas Plečkaitis. *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje*. – Vilnius: Mintis, 1975, p. 49–51.
- ²⁹ Joannis Saresberiensis. *Metalogicus*. [Lib. II., cap. X], p. 869.
- ³⁰ Žr.: Jonas Solsberietis. *Metalogika* [2 kn., XX sk.], p. 384.
- ³¹ Ten pat.
- ³² Ten pat.
- ³³ Žr.: Abélard. *Des intellections*, texte établi, traduit, introduit et commenté par Patric Morin, Vrin, Paris, 1994, p. 77.
- ³⁴ Jonas Solsberietis. *Metalogika* [2 kn., XX sk.], p. 385.
- ³⁵ Ten pat.
- ³⁶ Ten pat.
- ³⁷ Ten pat.
- ³⁸ Ten pat.
- ³⁹ Ten pat.
- ⁴⁰ Ten pat, p. 391.